

SEYDA MOLLA ABDÜLLATİF ŞEMÂMÎ'NİN HAYATI VE İLMİ KİŞİLİĞİ

MOLLA ABDULLATİF SHEMAMI'S LIFE AND SCIENTIFIC PERSONALITY

Faruk KAZAN*

Öz

Diyarbakır Kulp ilçesinin eski adıyla Dalita Jirin olarak bilinen Aşağı Polat köyünde resmi kayıtlara göre 1924 yılında dünyaya gelen Seyda Molla Abdullatif, 1954 yılında geçici bir süreliğine geldiği Yenievler Köyüne eski adıyla Şemâmî köyüne sabırlı, idareci ve kanaat önderi gibi özellikleri sayesinde ömrünün sonlarına (2008) kadar adı geçen köyde talebe yetiştirmiştir. Yarım asırdan fazla tedrisatla uğraşarak hayatını eğitime adanmış Seyda Molla Abdullatif Şemâmî 2012 yılında Xincika olarak bilinen Diktepe köyünde vefat etmiştir. Hayatını, ilmî kişiliğini, eğitimciliğini ve eserlerini tespit etmek amacıyla yapılan bu çalışmada onun eğitimde klasik anlayışı benimsemesine rağmen eğitim metodunda bu günün pedagojisine uygun olan öğrenci merkezli yöntemi tercih ettiği saptanmıştır.

Eserleri arasında kendisiyle özdeş olup şöhret bulan ama buna rağmen kendisinin yazmadığı öğrencilerine yazdırdığı sarf ilmî ile ilgili notlardır. Bu notların yanında dağınık bir şekilde bulunan şiirleri ve “Banet Suadu” adlı meşhur kasideye yazılan bir şerhi tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Molla Abdullatif, Şemâmî, Sa'luk, Sarf.

Abstract

Seyda Molla Abdullatif came into the world in 1924 according to official records in the village of Aşağı Polat known as Dalita Jirin, Kulp, Diyarbakır. Seyda Molla Abdullatif has raised students in the village, Yenievler Village, which he temporarily moved to in 1954, until the end of his life thanks to the nature, patience, leadership, social leader and conviction leader. Abiding himself to education for more than half a century, Seyda Molla Abdullatif Shemami died in Diktepe village known as Xincika in 2012. In this study, which was conducted in order to determine his life, scientific personality, education and works, it was determined that he preferred the student centered method which is suitable for today's pedagogy in his method of education although he adopted classical understanding in education.

Among his works, there are notes about the morphology knowledge that is identical with him, but he made the students write. In addition to these notes, his dispersed poems and an explanation of famous eulogium named "Banet Suadu", waiting to be published, has been determined.

Key words: Molla Abdullatif, Shamami, Sa'luk, Morphology.

* Dr., Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Kelam Bilim Dalı
fkazan21@hotmail.com

GİRİŞ

Son dönem klasik medrese âlimlerinin hayatlarını konu edinen çalışmalarda onların gönüllülük ilkesine dayalı olarak verdikleri ilme karşılık bir vefa borcunu ödeme amacının taşındığı bir gerçektir. Ancak bunun yanı sıra onlardan örnek ve ilham alma ve alınan fikir ve eğitim metotları ile gelenek ile modernite arasında bir bağ kurma hedefinin güdüldüğü de bir hakikattir.

Klasik medrese alimlerinden Seyda Molla Abdüllatif Şemâmî'nin hayatını ve ilmi kişiliğini konu edindiğimiz bu makaledeki bilgiler, onun ortanca oğlu Abdullah Cengiz, küçük oğlu Ramazan Cengiz ve diğer bazı talebelerle yapılan görüşmelerden elde edilmiştir. Bu görüşmelerin yanı sıra 1995-1998 yılları arasında Seyda'nın yanında okuyan bir talebesi olarak tarafımızca gözlemlenen ve deneyimlenen bilgiler ışığında bazı değerlendirmelerde bulunulmuş ve bir sonuca varılmıştır.

1. HAYATI

1.1. Doğumu ve Ailesi

Seyda Molla Abdüllatif, Diyarbakır Kulp ilçesinin eski adıyla Dalita Jêrîn olarak bilinen Aşağı Polat köyünde resmi kayıtlara göre 1924 yılında ancak aile bireylerin (Ortanca oğlu Abdullah Cengiz ile yapılan 08.02.2018 tarihli görüşme) verdiği bilgiye göre en az 1920 yılında dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ömer, dedesinin adı ise Cuma'dır. Kökleri Muş Muxakom seyitlerine dayanmaktadır. Dedesi Cuma, Mirgavehşi (Akçayır) köyünde imamken köylüler arasında çıkan kavgayı yatıştırmak istediği sırada kazara aldığı bir darbe sonucu genç yaşında vefat etmiştir. (Abdullah Cengiz ile yapılan 04.09.2017 tarihli görüşme)

Ailenin ilk çocuğu olan Seyda'nın medreseye gitmeden önceki ve resmi adı Murat'tır. Ancak Kenberli köyünde ikamet Bahça şeyhlerinden Şeyh Abdülhakim'in yanına gittiğinde ismi hocası tarafından Abdüllatif¹ olarak değiştirilmiştir. Kendisi de bu ismi benimsediği gibi halk tarafından hep bu isimle tanınır, bilinir ve anılır olmuştur. Seyda kendine lakap olarak muhtemelen fakir, çok yoksul, muhtaç, avare, dilenci ve aylak anlamına geldiği için Sa'lûk'u (Mutçalı, 1995: 481.) tercih etmiştir. Salahattin Kaplan'ın kız kardeşi Heci Xalti veya Heci Ana olarak bilinen Fahriyye ile evlenmiştir. Bu evlilikten altı erkek çocuk ve beş kız olmak üzere toplam on bir çocuk dünyaya gelmiştir. Erkek çocuklardan üçü küçük yaşta vefat etmiştir. Bunların adları Abdülbaki, Ahmet ve Muhammed Nesih'tir. Yaşayanların adları ise Abdurrahim, Abdullah ve Ramazan'dır. Kızlarının adları ise Naima, Gevher, Vildan,² Şükran ve Fatma'dır. (Abdullah Cengiz ile yapılan 04.09.2017 tarihli görüşme)

1.2. Yaptığı Görevler

Seyda, henüz ilmini tamamlamadığından icazet alamamıştır ve icazet almadan 1954³ yılında Diyarbakır Sur ilçesine bağlı Şemâmî Köyü olarak bilinen Yenievler

¹ Kendisine ait kitapların başında daima muamma sanatı tarzında bu isme işaret ederek الملك للمضاف إليه لا للمضاف ibaresini yazardı. Bununla şu kast ederdir. Aslında her ne kadar bu kitap kul olan Abdüllatif'a ait olsa da hakikatte ise mal ve mülk, bu tamlama isimde müzafun ileyh olan Latif'e yani Allah'a aittir.

² Seyda'nın bu kızı, Seyda'sı Salahattin Kaplan'ın bir oğluyla evlenmiştir ve geride Nurullah adında bir çocuk bırakarak doğum esnasında vefat etmiştir.

³ Bu tarih de kesin değildir. Hesaplamalara göre en az 1952 yılı olması gerekmektedir. Çünkü 1954 yılında daha sonra geleceği gibi onun ilk öğrencilerinden M. Muhammed Ali Zengiloğlu hocası için *Avâmil*, *Zurûf* ve *Sadullah Sağır* olarak bilinen sıra kitaplarını istinsah etmiştir. Bu

köyüne altı ay için geçici bir süreyle gelmiştir. Seyda buraya geldiğinde büyük oğlu Abdurrahim Cengiz üç aylıktır. Bu durumda yeni evlendiği anlaşılan ve bu köye geçici bir süreliğine gelen Seyda; sabırlı, idareci, adaletli, metanetli, sosyal lider ve kanaat önderi gibi özellikleri sayesinde ömrünün sonuna kadar burada görev yapmıştır. İlk fahri imamlık yapan Seyda, daha sonraları kadro alarak bu görevini resmileştirmiştir.

1.3. Vefatı

Seyda her zaman yaptığı gibi gece gündüz talebelerine ders vermiş onların eğitimini sürekli takip etmiştir. 2005 yılında kış mevsiminde, karlı bir gecede ve buz tutmuş kaygan bir yolda medreseye giderken kayıp düşmüştür. Düşükten sonra bir daha yürüyemez olmuştur. Ömrünün sonuna kadar yatağa mahkûm kalmıştır. Seyda 2008 yılına kadar bu haliyle talebelere ders vermeye devam etmiştir. Ancak 2008 yılında yakalandığı Parkinson hastalığının ilerlemesi nedeniyle zorunlu olarak Diyarbakır'a taşınmak zorunda kalmıştır. O da tıpkı Seydası Molla Yahya Ferhandî (Kayadere) ve S. M. Sabri (Kozluk) gibi yatakta bile tedrisattan vaz geçmemiştir. Oğullarının yanına gittiğinde onlara, çocuklarına ve varsa talebelerine öğretime faaliyetine devam etmiştir. 2012 yılında hem Cuma hem Kurban bayramının denk geldiği bir günün seher vaktinde ve bu keşişmeden dolayı Üstat Bediüzzaman Said Nursî'nin deyimiyle bir Hacc-ı Ekber (Bkz. Nursî, 2013, 466.) sabahında Batman iline bağlı Xıncika olarak bilinen Diktepe köyünde ortanca oğlu Abdullah Cengiz'in yanında vefat etmiştir. Na'sı hafif yağmurlu bir günde Şemâmi köyünde defnedilmiştir. Oğlunun anlattığına göre sabaha kadar çok sevdiği Melay-i Cezerî'nin divanından kasideler okutmuş, bir cüz Kur'an ve Kur'an-ı Kerim'den Yasin süresinin bitimiyle de dünyaya gözlerini yummuştur. (Abdullah Cengiz ile yapılan 04.09.2017 tarihli görüşme.) Yüzü, oraya gelen talebelere son bir kez daha gösterilmiştir. Onu tanıyan her kesin bildiği gibi esmer tenli olan Seyda'nın yüzünü, sakalını ve tenini aynı renkte yani her ölünün renginde görülen beyazlığın ötesinde bir parlaklıkta görünce hüznü bir şekilde tebessüm etmişlerdir. (Yusuf Çalışkan ile yapılan 03.09.2017 tarihli görüşme).

2. İLMÎ KİŞİLİĞİ

2.1. Tahsili

Bir evin yanında geçerken duyduğu Kur'an tilavetinden çok etkilenen Seyda, daha on bir yaşındayken evden çıkıp medresede öğrenim hayatına başlamıştır. Seyda, Diyarbakır ili Silvan ilçesinin Boşat (Boyunlu), Bülbül (Gündüz), Ferhand (Kayadere), Zıncın (Üçbasamak), Barınê, Başkoy (Başköy), Melefiyata (Serçeler) köylerinde; Bismil ilçesinin Mâra (Bahçe), Bellê (Belli), Sergewra (Akbaş) köylerinde okuduğu gibi Batman ili Kozluk ilçesinde ve Suriye'nin Âmûd ilinde de okumuştur. Seyda'nın son zamanlarında söylediği ve ortanca oğlunun da not ettiği bilgilere göre eğitim hayatı şu şekilde olmuştur: İlk okumayı Malê Hesê'de yani kendi köyünde okumaya başlar. İlk hocası köyün imamı ve amcaoğullarından Molla Mustafa adında birinin yanında elif-bayı üç günde bitirir. Molla Mustafa'nın yanında oğlu Receple beraber bir miktar okuduktan sonra Ali adında bir ders arkadaşı daha edinir. Onunla beraber bir köyden geçerken köyün köpekleri onları kovalar onlar da o köyde durmazlar oradan geçip Delka denen bir köye gelirler, Delka'da biraz okuduktan sonra döner. M. Receple beraber başka bir köye yani Barın köyüne giderler. Orada *Muharrer* adlı kitabı okur.

durumda en az iki senenin geçmiş olması lazımdır çünkü köylülerin talebeleri kabul etmesi, talebelerin okuma düzeninin oturması ve kitapları istinsah edebilmeleri için en az iki yılın geçmesi gerekmektedir.

O zaman talebeler arasında İmam Rafîf'e (ö. 1226) ait meşhur fıkıh kitabı olan *Muharrer* kitabının önemi ile ilgili şöyle bir dörtlük yaygındı:

Kitêba lawikê min *Muharrer* e
Me zêr kir bi zêrhela zere
Ki ji nav dila xeber bide
Ew ne ji ümmeta Peyxembere
Oğlumun okuduğu kitap, Muharrer'dir.
Kitabı altın ile yıldızladık.
Gönül işinden olumsuz bahseden
*Peygamber ümmetinden değildir.*⁴

Barın köyünde bir ayları geçtikten sonra ders arkadaşı Recep ile beraber yağ toplamak için köylerine dönerler. Seyda, annesinden bir kova yağ; Recep de ailesinden bir kova yağ temin ettikten sonra Havingê adında başka bir köye geçerler. Oradan da bir miktar üzüm alır ve medreseye giderler. Bir miktar o köyde okuduktan sonra Silvan ilçesine bağlı Boşat (Boyunlu) köyündeki Kömsor medresesine giderler. Medresenin bulunduğu yer, çok ürkütücü ve korkutucu olduğunu söyleyen Seyda, Oradan da Seyda Molla Yahya'nın ders verdiği Ferhand (Kayadere) köyündeki medreseye geçerler. Bir miktar kaldıktan sonra Seyda Molla Adullah'ın ders verdiği Bülbül köyündeki medreseye gider. Bülbül'de iki ay kaldıktan sonra Zıncın (Üçbasamak), Adşa (Susuz) ve Pireağla'da (Eskiköy) her birinde iki ay kalır. Sonrasında S.M. Molla İbrahim'in ikamet ettiği Şidada adında bir köye gider. Orada on üç talebe vardır. Köyde kıtlık baş gösterir herkes dağılır. Sadece seyda orada kalır. Buna rağmen doğru düzgün ekmek bulamaz yani orada çok zor günler geçirir. Orada bir sene kaldıktan sonra Mâra adlı bir köye gider. Mâra'dan da Başköy'de Seyda Molla İbrahim-i Bellé'nin (Belli) yanına gider. Ancak talebelerin sayısı çok olduğundan Seyda, kontenjan açıldığında kendisini alabileceğini söyler. Kontenjan açılınca oraya giden Seyda, S. M. İbrahim'in yanında Hallu'l-Ma'âkîd,⁵ Suyutî,⁶ Gülistan,⁷ *Muhyeddin*⁸

⁴ Muhtemelen son iki mısra, dörtlük tamamlansın diye talebelerce söylenmiştir.

⁵ Bu eser Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdullâh b. Yûsuf b. Ahmed b. Abdillâh b. Hişâm el-Ensârî el-Mısırî (ö. 761/1360)'ye ait olan, i'rap konusunu sekizden bölümden oluşan ve bu nedenle de Kavâidu'l-İ'râb adını alan meşhur esere yazılmış bir şerhtir. Sahibi Ahmed b. Muhammed et-Tokatî'dir. Seyda bu eserde geçen ayetlerin kuran'da geçtiği sureleri tespit etmiş ve *Celaleyn* olarak bilinen tefsirden alıntı yaparak bu ayetleri izah etmiştir. Bu çalışmasını da çok önemseydiği *Hallu'l-Maakid* adlı eserin sonuna kendi el yazısıyla eklemiştir.

⁶ Bu eser, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî eş-Şâfiî (ö. 911/1505)'ye ait bir eserdir. Eserin adı aslında *el-Behcetü'l-Marziyye*'dir. Eser, Ebû Abdillâh Cemâlüddîn Muhammed b. Abdullah b. Mâlik et-Taî el-Endelüsî el-Ceyyânî (ö. 672/1274) adlı müellifin nahiv ilminde yazdığı meşhur *Elfiyye* adlı eserin şerhidir.

⁷ Sa'dî Şirâzî'nin meşhur eseridir. Bu eser medreselerde genelde ikinci dil olarak Farsça dilini öğrenmek isteyen ve hayat derslerini talebelere verebilmek için öğretilirdi. Seyda bu eseri isteyen öğrencilere öğretin ve bu eserden bazı sözleri medrese duvarına veya bazı kitapların üzerine nasihat amaçlı yazardı.

⁸ Bu eser, aslında Ebehrî'nin kaleme aldığı meşhur mantık metni olan *İsagojî*'nin şerhini yapan ve kendi adıyla anılan Hasan el-Kâtî olarak bilinen esere yazılmış bir haşiyedir. Ama birçok haşiyeye ve şerhler gibi müellifin ismiyle meşhur olmuştur. Bu eser, Seyda tarafından istinsah edilmiştir. Bkz. Ekler kısmına.

gibi birçok kitabı okur. O kadar ilim ve tahsile âşıktır ki askerliği hep erteler. Bir gün Kulp'a yani kendi köyüne dönünce askerler onu yakalayıp askerliğe gönderilir. Böylece eğitimine zorunlu olarak dört yıl ara verir. Askerliğinin acemilik bölümünü İstanbul Hadımköy'de yaptıktan sonra Şemdinli'ye gönderilir. Orada geri kalan askerlik vazifesini bitirir. Şimdiki gibi iletişim ve ulaşım olmadığından kimse ondan haber alamaz. Trenle Şemdinli'ye geldiği sırada Babaxakî (Babahaki) adındaki bir köye yakın geçerken yaz mevsimi olması münasebetiyle insanların ekinlerini biçtiklerini gören Seyda köylülerin kendilerini fark etmeleri için asker arkadaşlarıyla gürültü çıkartır. Düşündükleri gerçekleşince daha önce Arapça yazdığı mektubu trenin penceresinden atar. Daha sonra öğrenir köylüler o mektubu bulmuşlar ve hocasının eline ulaştırmışlar. İşte tek iletişimi bu mektubu olmuştur. (Abdullah Cengiz ile yapılan 04.09.2017 tarihli görüşme.)

Askerlikten sonraki eğitim hayatını onun ifadesiyle aktarmak istiyoruz. "Askerlikten dönünce Melefiyada'da bulunan ve daha sonraları kayın biraderim olacak olan emekli müftülerden ve Üstat Bediüzzaman'ın talebelerinden Seyda Molla Salahattin Kaplan'ın (Ramazan Cengiz ile yapılan 05.09.2017 tarihli görüşme.) yanına gittim. Orada hem ders okudum hem ders vermeye başladım. Daha sonra *Süllem*⁹ adlı mantık kitabını Molla Fahreddin'in yanında on beş günde bitirdiğim Dêrızbın köyüne gittim. Oradan dört arkadaşla beraber Suriye'deki Âmûd şehrine gitmeye karar verdik. Yol çok sıkıntılı olduğu için iki arkadaşımız yarı yoldan dönmek zorunda kaldılar. Biz iki kişi ise tüm sıkıntılara rağmen oraya ulaşmayı başardık. Ama yolda gerçekten de çok sıkıntılar çektik. Yolda ayakkabılarımız dayanamadı yırtıldı, mağaralarda yatmak zorunda kaldık. Soğuktan korunmak için üzüm bağlarında daha önce budamak için kesilen ve üst üste yığılan çalı çırpıların arasına sığındık. Âmûd'da bir miktar okuduk. Ancak kaçak olarak gittiğimiz için fazla kalamadık. Çünkü yakalanmış ve sınır dışı edilmiştik. Allah'tan kitaplarımıza el koymadılar kitaplarımızı bize geri verdiler." (Abdullah Cengiz ile yapılan 04.09.2017 tarihli görüşme.)

2.2. Hocaları

Seyda Molla Abdülatif yörede meşhur ve muteber olan birçok âlimin yanında okumuştur. Bunlar içerisinde meşhur olan bir kaç şunlardır.

2.2.1. Seyda Molla Yahya Ferhandî

Seyda Molla Yahya, Kulp ilçesi ile Muş arasında Xiyan aşiretine mensup Mala Meliki köyünde 1859 yılında dünyaya gelmiştir. Silvan ilçesine yaklaşık 15 km uzaklıkta olan Ferhand Köyünde uzun süre ders vermiş ve orada 20.10. 1951 yılında vefat etmiştir. (Melikoğlu, 2009, 140-152) Uzun süre burada ikamet ettiği ve vefat ettiği için de Ferhandî nispetiyle meşhur olmuştur.

2.2.2. Seyda Molla İbrahim Bellê

Molla İbrahim de tıpkı Seyda Molla Yahya gibi Xiyan aşiretine mensuptur. 1891'de dünyaya gelen Seyda 1963 yılında Bellê'de vefat etmiştir. İcazetini Seyda Molla Yahya'dan alan Seyda Molla İbrahim Bellê, Başkoy ve Bameydan köylerinde yaklaşık 20 yıl imamlık ve müderrislik yaptıktan sonra Bismil'in Bellê köyüne yerleşmiş ve vefat edinceye kadar da burada ikamet etmiştir. Seyda Molla Abdülatif de icazetini Seyda Molla İbrahim'den almıştır. (Çelik, 2012, 189.) Bu icazeti öğrencisi Molla Cemil'e

⁹ Ebû Zeyd Abdurrahman el-Ahdarî'nin (ö. 983/1575-76) *es-Süllemü'l-Mürevnak*, adlı eseri mantığa dair meşhur bir eserdir.

istinsah ettirmiş ve öğrencisi Molla Cemil tarafından icazetin sonuna Sa'dî'nin şiirlerinden bir şiir (bkz. Ekler kısmına Resim 9.) eklenmiştir.

2.2.3. Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsrî)

Âlimlerin reisi anlamına gelen Kürtçe "Reis ê Alima" diye anılan Seyda Molla Yasin, Diyarbakır'ın Kulp İlçesi, Tuzla Köyü'nde, 1906 yılında doğdu. Yirmi bir yıl medresede eğitim gören Seyda Molla Yasin, elli yılı aşkın ders vermiştir. Farklı İslami ilim dallarında altı kitap ve bini aşkın şiir yazmıştır. 08.01.1994 tarihinde vefat eden Seyda, Diyarbakır'ın Bağlar Merkez ilçesinde İskanevleri mezarlığına defnedilmiştir. (Toprak, Z. Fuat ve Bşk. 2009, 121; Yüsrî, 2011, 13.)

Seyda bu önemli zatların dışında yine bölgede çok önemli seydalardan olan S. M. Yahya Ferhandî'nin oğlu, Babaxakî'de görev yapan, daha sonra Medine'ye giden ve orada vefat eden S. M. Abdussamed, emekli müftülerden S. M. Salih Tanrıverdi ve S. M. Salahattin Kaplan'ın yanı sıra¹⁰ ve Kozluk'ta ikamet eden ve orada vefat eden S.M. Sabri gibi seydaların yanında da ders almıştır.

2.3. Talebeleri

Seyda, 1954'den 2008 yılına kadar kesintisiz bir şekilde devam eden eğitiminden birçok talebe yetişmiş bunlardan bir kısmı kendisinin de eğitim-öğretim yaptığı gibi bir miktar okuduktan sonra başka yerlere gitmişlerdir ve oralarda icazet almışlardır. Bir kısmı da başka yerlerden gelip orada eğitimini tamamlayıp kendisinden icazet almışlardır. Bazıları da oraya gelip hiçbir yere gitmeksizin bütün eğitim hayatını orada tamamlayıp icazet almışlardır. Bunları İlk dönem talebeleri, Orta dönem talebeleri ve son dönem talebeleri olmak üzere üç kısma ayırmak mümkündür.

İlk Dönem Talebeleri: İlk dönem talebelerinden bazıları merhum Molla Cemil¹¹ (Bismil), M. Osman (Malatya), M. Rufat (Elazığ), Şeyh Seyyid (Bismil) Molla Hasan Çelik (Bismil),¹² Molla Muhammed Ali (Zenglo/Kumrulu),¹³ M. Abdülbari

¹⁰ S. M. Salahattin Kaplan Seyda Molla Abdüllatif'in hocası, kayın biraderi ve aynı zamanda dünüdür.

¹¹ Seyda'nın bu öğrencisi Seyda'nın anlattığına göre keramet sahibi birisiydi. Onun kerametlerini Seyda ve birçok arkadaşı şahit olmuştur. Örneğin Seyda'nın anlattığına göre bu talebe *Hallu'l-Maakid* adlı kitabı okurken Seyda'ya dersini takrir ettiği sırada bir iki yerde yanlışlık yapar Seyda da ona bir tokat atar. Bunun üzerine Seyda Molla Cemil, kızar ve kitabı kapatır. *Hallu'l-Maakid* adlı eser normalde ezberlenmesi istenmeyen bir şerhtir buna rağmen Molla Cemil, bu şerhi bir iki sayfa takıntısız bir şekilde Seyda'ya okur. Buna hayret eden Seyda birkaç kez daha onun bu türden hallerini görünce artık ikna olur. Çünkü Seyda tasavvuf ve eğitimci kimliğinden eğitimciliği daha fazla öncelediği için çok rasyonel düşünürdü. Buna rağmen sadece bu talebesinde gördüğü olağanüstü hallerden bahsederdi.

¹² Muhtemelen Molla Hasan, Seyda'sının ismini Abdüllatif Çelik adındaki oğluna vererek ona olan saygısını ve muhabbetini göstermek istemiştir.

¹³ Seyda'nın bu talebesi Seyda için 4 Temmuz 1955 yılında sıra kitaplarından *Avamil, Zuruf* ve *Sadullah Sağır* adlı kitapları istinsah etmiştir. Kitabın sonuna da Hafız Şirazî'nin bir gazelini eklemiştir. Eklenen gazel de şudur:

و جاوبت المثاني و المثالي
و دار باللوى فوق الرمال
و ادعو بالتواتر و التوالى
نگه دارش به لطف لايزالى
همه جمعيت است آشفته حالى
که عمرت باد صد سال جلالى
زيان مايه جاهى و مالى

سلام الله ما كر الليا
على وادى الاراك و من عليها
دعاگوى غريبان جهاتم
به هر منزل كه رو آرد خدا را
منال اى دل كه در زنجير زلفش
ز خطت صد جمال ديگر افزود
تو مى بايد كه باشى ورنه سهل است

(Batman), M. Sadık Elazığ, M. Sıdık (Kulp) M. Halit (Kulp), M. Yusuf (Kahramanmaraş), M. Dursun (Kahramanmaraş), M. Hadi (Helda), M. Abdurrahman (Kürdika), M. Tahir (Zila), M. Tahir (Kalikî).

İkinci Dönem Talebeleri: Orta kuşak talebelerinden bazıları şunlardır: Merhum M. Metin Korkut (Silvan) yeğeni ve damadı M. İhsan, M. Muhammed Şerif (Elazığ), büyük oğlu M. Abdurrahim, M. Abdülkerim (Avgevî), M. Muhyeddin (Avgevî), M. Cevheri (Kulp), M. Feyat (Kulp), M. Burhan (Kulp), M. Hüseyin (Bingöl), M. Ahmed (Bingöl), M. Hasan (Arvali), Seyyid Bahaeddin, M. Ahmed Şevki (Bismil), M. Muhammed Zülfi.

Üçüncü Dönem Talebeleri: Üçüncü dönem talebeleri arasında şunları saymak mümkündür: Ortanca oğlu ve bu çalışmada görüşme yapılıp bilgi aldığımız M. Abdullah, M. Cemal (Bokalkê), M. Seyfullah (Resülaynî), M. Abdullah Haydalî, M. İbrahim Haydalî, M. Ahmed Akwêrânî, M. Faruk (Lice), damadı M. Ramazan (Melexemisi), M. Necat (Bubya), M. Salahattin (Batman), M. Abdussamed (Silvan), M. Ömer (Hazro), M. Veysi (Karacdağ) M. Ahmed (Kulp) (Abdullah Cengiz ile yapılan 04.09.2017 tarihli görüşme).

Ortanca oğlu Abdullah Cengiz'in verdiği bilgilere göre yer ve imkân sıkıntıları sebebiyle son dönemlere kadar en az yirmişer yirmişer talebe yetiştiren Seyda'nın yarım asırdan fazla ders verdiği süre zarfında beş yüze yakın talebe isimleri bulunmaktadır.¹⁴

Bunlar dışında Seyda'nın yanına gelip icazeti başka yerlerden alan öğrencileri de vardır. Onlardan bazıları da tedrisat işine hala devam etmektedirler.¹⁵

3. KİŞİLİĞİ

Seyda'nın kişiliği eğitim bölümünü anlatırken görüleceği üzere disiplinli,¹⁶ eğitimci, istikrarlı, sosyal çevresine duyarlı ve her bir Müslümanda bulunması gereken bir kişiliğe sahipti. Kendini eğitime adanmış Seyda, talebelerinden de bunu isterdi. Nitekim anlatıldığına göre son talebelerinden biri icazet alıp gitmek istediğinde üç sefer gelip Seyda'dan helallik ister. Her seferinde Seyda imamlık veya müderrislik yapmaları karşılığında kendileri üzerinde olan hakkını helal edebileceğini söyler. (Salahattin Rüzgâr ile yapılan 04.09.2018 tarihli görüşme).

بر آن نقاش قدرت آفرین باد
فحبک راحتی فی کل حین
سویدای دل من تا قیام
کجا یابم وصال چون تو شاهی
خدا داند که حافظ را غرض چیست
که گرد مه کشد خط هلالی
و ذکرک مونسى فی کل حال
مباد از شوق و سودای تو خالی
من بدنام رند لالابالی
و علم الله حسبی من سؤالی

Buradan anlaşıldığına göre Seyda, ilk dönem talebelerine Hafız'ın *Divan*'ını da okutmuştur. Bkz. Ekler kısmına.

¹⁴ Abdullah Cengiz ile 04.09.2017 tarihinde yapılan görüşme.

¹⁵ Örneğin Seyda'nın yanında okuduğu halde Tillo'dan icazet alan ve buna rağmen Seyda'nın ömrünün sonuna kadar ders verdiği Yenievler köyünde Seyda'nın yerine ders veren Seyyid Bahattin bu kısma girmektedir.

¹⁶ Seyda muhtemelen bu özelliğini dört yıl süre ile yaptığı askerlik vazifesinden almıştır. Çünkü Seyda, her sabah ve her Cuma nöbetçi olan talebeye muntika temizliğini yaptırır. İçinde eğitim-öğretim görülen ve hücre olarak adlandırılan medreseyi ve içinde ibadet edilen caminin düzenli olarak temizletirdi. Öğrencilerin kılık kıyafetlerine, onların köylülerle olan münasebetine ve köy arasında gidip gelirken yürüyüşlerine ve hal hareketlerine bir askeri disiplin titizliğinde ve disiplininde ihtimam gösterirdi.

Seyda çok fazla konuşmazdı genelde susmayı tercih ederdi. Bunu da Sa'dî Şirâzî'nin şu *Güllistan* (Sa'dî, 1363, 121.) adlı eserinin 4. Babta geçen suskunluk hakkındaki fayda ve hikmetlere bağlamaktaydı.¹⁷ Ancak davranışı, görünüşü, hal ve hareketi muhatabını çok etkilerdi. Suskunluğun sebebini kendisine soranlara hikmetle dolu şu dörtlükle cevap verirdi:

نعيش في زمن زمن الفتنة والسكوت
لذا ابتعدنا عن السياسة وألزمنا البيوت
زمن يري فيه الحق باطلا والباطل حقا
لذا اعتصمنا بالرضي بأدني من القوت

Fitnelerin ve susmanın (gerektiği) bir zamanda yaşıyoruz

Bu sebeple evimize çekildik siyasetten uzak durduk

Öyle bir zaman ki hak batıl olarak; batıl da hak olarak gösteriliyor

Bu sebeple de biz "azıcık kut ile razı olma" ilkesine tutunduk (Yusuf Çalışkan ile yapılan 03.09.2017 tarihli görüşme.)

3.1. Ahlakı

Seyda'nın ahlakı öğrencilerine karşı ve diğerlerine karşı farklıydı. Öğrencilerine karşı ders verme esnasında bir eğitimci ve asker gibi fazla disiplinliydi. Ama buna mukabil asla yabancı biri geldiği vakit öğrenciyi azarlamaz ona ders vermezdi. Çünkü öğrenciye âdeti olduğu üzere soru sorduğu zaman onu mahcup etmek istemiyordu. Aynı şekilde Seyda, tatil zamanı olan perşembe günü öğleden sonra bir sonraki gün Cuma günü akşama kadar onlarla beraber bir arkadaşlarıymış gibi davranırdı. Talebelerin kendi aralarında bölümte,¹⁸ berrê, kélîka, quçê, dama, satranç, nehberk, şah û gurab gibi eski oyunların yanında kaside söyleme ve kitapları ciltleme gibi etkinliklere de katılırdı yeni gelen talebelere veya bilmeyenlere de bu gelenekleri bizzat öğretirdi.

Yakın köylere yeni tayin edilmiş veya atanan meslektaşlarını ziyarete giderdi. Gelenin yaşına bakmaksızın ona 'hoş geldin'e giderdi onu köylüleri nazarında

¹⁷ Seyda'nın bu davranışı tüm öğrencileri için olmasa bile birçok talebesine de sirayet ettiği görülmektedir. Nitekim ilk dönem talebelerinden Mela Cemil'e 4 Temmuz 1971 yılında yazdığı *İcazetnâme*'nin arka sayfasına Sa'dî'nin suskunluğu öğütlediği aşağıdaki şiiri bulunmaktadır. Bkz. Ekler kısmına

نظر کردم به چشم رای و تدبیر
نگویم لب ببند و دیده بر دوز
ولیکن هر مقامی را مقالی
که باشد نفس انسان را کمالی
زمانی درس علم و بحث تنزیل
زمانی شعر و شطرنج و حکایت
ندیدم به ز خاموشی خصالی
نگردد هرگز از حالی به حالی
خدايست آنکه ذات بی نظیر

¹⁸ Hareketli olmayan bu oyun havasında talebeler iki guruba ayrılır: ilk gurup bir kaside söyleyerek ikinci guruba doğru dört adım atar. İkinci gurup da kasideyi tekrarlar tekrarlar larken ikinci gurubun geri çekilmesi ile onlara doğru adımlarını atarlar böylece oyun kaside bitimine kadar devam eder. Oyuna seydalar da katılırlar. S. M. Abdülâtif'in kendisine ait olduğunu düşündüğümüz şu kasidesini talebelere ezberletirdi.

خذ يدي فقي نقی
خوزکا از بوما فقی
خوندوخی علمی حقى
ربی زدنی فی عشقی
جاهل غافل دمشه
هنگا دزانت نخوشه
سه صد و شصط و ششه
طوقماق لیسر سروی

yüceltirdi. Ayrıca köylülerine karşı son derece adaletli, cömert ve merhametli davranırdı. İlimin saygısına layık davranırdı. Çünkü o aynı zamanda köylüler ve yakın köylerdeki insanlar için kanaat önderiydi. Onun adaletine köylüleri ve civar köylerdeki insanlar güvenirdi. Hatta Şemâmi'ye yakın olan Yasêncî (Yasince) ve Bahçecik gibi çoğunluğu Êzîdî inancına mensup insanların oturdukları köylerden bile kendi aralarındaki arazi veya diğer problemler için Seyda'nın vereceği karara razı olurlardı. (Abdullah Cengiz ile yapılan 04.09.2017 tarihli görüşme.)

Seyda kendi talebelerinden de arkadaşlarıyla iyi geçinmeyi, zamanlarını boşa geçirmemeyi ve şeriatın sınırlarına riayet etmelerini isterdi. Nitekim medrese kurallarını nazımlaştırdığı kasidesinde Arapça, Türkçe, Kürtçe ve Farsça kelimeleri de kullandığı şu beyitleri söylemektedir:

ومن قرأ ولم يحصل العلم لقبل في حقه اذهب هيج دورمه
ومن لم يتواضع لرفقائه جدا لقبل في حقه او غوربه بكدا؟
ومن لم يحفظ حدود الشريعة لقبل في حقه برو إلى طريقة باطلة

İlim tahsil etmeyen “Hiç durma! Git! denecek.

Arkadaşlarına gerçekten tevazu göstermeyene “Uğurlar olsun nereye?” denecektir.

Şeriatın sınırlarına riayet etmeyene de “Batıl yola git” denecektir. (Bkz. Ekler kısmına resim 2.)

Burada Seyda'nın aslında şiir söylemedeki ustalığı da açıkça görülmektedir. Çünkü *mülemma* sanatının¹⁹ türüne yakın bir tarzda bildiği dört dili usta bir şekilde kullanmıştır.

Seyda ayrıca kural ve nasihatlerden oluşan bu kasidesini verdiği nahiv ilmine göndermede bulunarak talebelerine dua içeren bir beyitle sonlandırmıştır.

أزال الله عنكم كل آفة كنون الجمع في حال الإضافة

Allah, izafe halinde düşen çoğul alameti olan “nun” harfi gibi sizden bütün belaları yok etsin. (Bkz. Ekler kısmına Resim 2.)

Seyda üslubu kendisine ait olan yukarıdaki şiirler gibi diğer şairlerden de alıntı yaparak güzel, hikmetli ve veciz bazı sözlere de yer vermiştir. Örneğin dinde bilgin olmayı, mal ve mülkten uzak durmayı, ilmin amelle beraber olmasını gerektiğini, eğitimde ciddiyetin ve emeğin gerekli olduğunu, ahmak insanlardan ve laf taşımaktan uzak durmanın gereğini vurgulayan ve İbn Verdî olarak şöhret bulan Ömer b. Muzaffer'e ait meşhur Lâmiyye adlı kasidesinden şu beyitleri alıntılanmaktadır:

واحتفل للفقهِ في الدين تشتغل عنه بمالٍ وخولٍ
في ازدياد العلم إرغام العدا وجمال العلم إصلاح العمل
وآدرع جداً وكذا واجتنب صُحبة الحمقى وأرباب الخُلل
مِلْ عن النَّمامِ وازجره فما بلِّغ المكروه إلا من نَقَل

¹⁹ Sözlükte “renk renk, alacalı olan” anlamındaki mülemma' kelimesi ıstılah olarak özellikle Türk, Kürt ve Fars edebiyatlarında rastlanmaktadır. Arapça, Türkçe ve Farsça söylenmiş beyit ve mısraların oluşturduğu şiirler hakkında kullanılmaktadır. Bu şekilde şiir yazmaya telmî denilir. Bkz. Rıza Kurtuluş-İskender Pala, “Mülemma”, *DİA*, 2006, XXXI, 539; Cemal Kurnaz-Halil Çiçek, *Divan Şiiri Şekil Bilgisi*, Kurgan Edebiyat, Ankara, 2013,104-105

دارِ جَارِ السُّوءِ بالصَّبْرِ وَإِنْ لَمْ تَجِدْ صَبْرًا فَمَا أَحْلَى النَّقْلَ

Dikkatini ve aklını dinde bilgin olmaya ver; böylece mal ve mülkle uğraşma gereği duymazsın.

İlmin artmasında düşmanın zorlanması vardır; ilmin güzelliği ise amelin iyileştirilmesidir.

Ciddiyet ve emeği kuşan; ahmakların sohbetinden ve bozguncu sahibi insanlardan da uzak dur.

Laf taşımaktan sakın ve onu bırak. Çünkü kötü sözü ancak kötü insanlar taşır.

Kötü komşuyla sabır ile geçin. Şayet sabredemiyorsan taşınmak ne güzeldir! (Bkz. Ekler kısmına Resim 2. Krş. Zemâkî, 2006, 153-157.)

Alıntılanan bu beyitlerle talebelerine sabretmekten, ilmin öneminden, ilim ile amel etmekten, ahmak insanlarla sohbet etmeme gereğinden ve laf taşımamanın kötülüğünden bahsederek talebelerinin iyi bir kişiliğe sahip olmalarını isteyen Seyda, yine aynı şairden aşağıdaki beyitlerle de kendi kişiliği hakkında bilgi vermektedir.

أنا مثلُ الماءِ سهلٌ سائِغٌ ومتى أُسخِنَ آدى وَقَتْلٌ
أنا كالخيزورِ صعبٌ كسُرُهُ وهو لينٌ كيف ما شئتَ انفتَلٌ

Ben su gibi rahat, kolay ve akışkan biriyim. Ama ısıtıldığında eziyet verir öldürürüm.

Ben kırılması zor benekli Hint kamışı gibiyim. Ama bu kamış istediğin şekilde evirilip çevrilebilmektedir. (Bkz. Ekler kısmına Resim 2. Krş. Zemâkî, 2006, 159)

Seyda görüldüğü üzere söylem ile eylemi başka bir ifade ile ilim ameli o kadar bütünleştirmiştir ki ilmi kişiliği ile ahlaki kişiliğini birbirinden ayırt etmek zordur. Seyda'nın bir diğer özelliği fakir ve yoksullara karşı yardım severliği idi. Yazın köylere buğday toplamak için köye gelen fakirlere Seyda onları evde veya camide barındırır, yedirir ve içirirdi onları dışarda bırakmazdı. Ayrıca köyde kimi kimsesi olmayan Abdurrahman-i Pirî adında fakir ve yoksul bir adam vardı. Onun tayin/ratibini Seyda kendisi üstlenmişti. (Abdullah Cengiz ile yapılan 04.09.2017 tarihli görüşme.)

3.2. Tasavvufi Yönü

Küçük yaşından itibaren tasavvuf ehli olan şeyh ve Seydaların yanında okuyan Seyda Molla Abdülatif'in tasavvufa bakış açısı olumludur. İlk Şeyh Seyda el-Cezerî olarak bilinen Muhammed Saîd'e (ö.1968) intisap etmiştir. Onun ölümünden sonra oğlu Şeyh Nurullah'a intisap eden Molla Abdülatif, daha sonraları seydası S. M. Yahya Ferhandî'nin oğlu Seyda Molla Abdüssamed'in vasıtası ile Menzil şeyhlerinden Şeyh Muhammed Raşid'e intisap etmiştir. Kendisine halifelik de verilen Seyda, tarikatı bireysel olarak yaşamasına rağmen kurumsal olarak tercih etmemiştir. Tarikat ile uğraşmak mı önemli? yoksa ilimle uğraşmak mı daha iyidir? Sorusunda ilimle uğraşmak daha öncelikli, önemli ve gerekli olduğuna karar vermiştir. Ömrünün sonuna kadar da seçtiği ikinci seçeneğin gereği olan ilimle tahsil etmekle uğraşmıştır. Hatta üç kişiye tarikat verdiği söylenir. Bunlardan biri köylüsü H. Şakir adında bir köylünün tövbe aldıktan hemen ertesi gününde Seyda'ya bir koyun gönderir. Seyda kendisine verilen bu koyuna gülümser ve etrafında bulunan aile fertlerine "Gördünüz işte şeyhlik öyle bir şeydir." der. (Ramazan Cengiz ile yapılan 05.09.2017 tarihli görüşme.) Ondan sonra da belki beraber götürebileceğini düşündüğü tarikat-medrese düşüncesinden bir daha dönmek üzere vaz geçer.

3.3 Eğitimciliği

Seyda'nın bir diğer önemli özelliği, olabildiğince talebelerin derslerini boş geçirmemeye özen göstermesidir. Hatta bir yerlere gidildiği vakit yolda geçen zamanı bile değerli bulur varılmak istenen yere kadar yolda geçen zamanı da talebelere soru sorarak değerlendirirdi.

Seyda'nın bir diğer önemli özelliği şüphesiz eğitimdeki disipliniydi. Bundan ne pahasına olursa olsun vaz geçmezdi. Talebelerin derslerini sürekli kontrol ettiği gibi onların davranışlarını gece gündüz ama özellikle de gece gelip takip ederdi.

Seyda'nın ders verme metodunun büyük ekseriyeti diğer medreselerdeki gibiydi. Ancak kendisine özgü bazı metotları da geliştirmişti. Örneğin Seyda'nın günlük ders verme eğitimi diğer medreselerdeki gibi sabah namazıyla beraber başlardı. Ancak sabah namazı cemaatle kılınıp herkes bir miktar Kur'an Kerim'i okuduktan sonra Seyda, bu sefer Kur'an'ı alır ve öğrencilerin karşısına geçerdi. Öğrencilere soru sorardı. Tecvidi okuyanlardan tecvit sorardı, sarf okuyanlardan ayetlerin sarf yönünden tahlil etmelerini talep ederdi. Nahiv okuyanlardan da 'rap açısından sorulan ayetlerin değerlendirmelerini isterdi. Bu şekilde Kur'an'ın kısa tefsirini yaptığı gibi her gün teorik olarak okunan derslerin veya metinlerin sahada uygulamasını da yapmış olurdu. Bu uygulama sayesinde öğrenilen ilimler beyinlere nakşedilmesini sağlardı. Seyda'nın soru çözme saati diyebileceğimiz bu süresi tayin/ratıplara²⁰ kadar devam ederdi. Tayinlerden sonra öğrencilerin kendi aralarında aldıkları dersin müzakereleri ve Seyda'dan alacakları ders süresi öğle namazı vaktine on dakika kalana kadar devam ederdi. Seyda ders verirken birebir ders verir ve kolay olması hasebiyle herkesin tercih ettiği ve hocanın merkezde olduğu ders anlatma yöntemini tercih etmezdi. Onun yerine zor olan Sokratik yöntemi ve öğrencinin merkezde olduğu metodu benimserdi. Öğrenciye sürekli soru sorar onu sonuç ve cevabı bulmaya yönlendirirdi. Bu şekilde öğrenciye kılavuzluk yapardı. Bir anlamda Sokrates'in yaptığı gibi aslında sürekli soru sorarak bilgiyi doğurturdu veya yeniden hatırlatırdı. Böylece ders boyunca öğrencinin zihnini ders alma süresince aktif tutardı ve dikkatinin dağılmamasını sağladığı gibi ona bir konu hakkında nasıl araştırma yapacağını da öğretirdi.

O günün nöbetçisi, öğlen ezanına on dakika kaldığını hem Seyda'ya hem de diğer talebelere bildirmek zorundadır. Çünkü bu on dakika içerisinde öğlen namazına hazırlık yapılırdı. Abdest aldıktan sonra sesi güzel olan bir talebe gidip ezan okurdu ve ezan bitmeden her kes camide bulunmak zorundaydı. Çünkü namazdan önce sünnetler kılınacak ve cemaatle namaz kıldıktan sonra namaz tesbihi edilecek ve sünnetler kılınacaktı. Tesbih ve sünnetlerden sadece nöbetçi muaftı. Onun dışında bütün talebeler buna riayet etmek zorundaydı. Aksi takdirde üç sefer uyarılır, uyarılar işe yaramazsa o talebenin medrese ile ilişkisi kesilirdi. Nitekim Seyda bu kuralını şu dürtlükte şöyle ifade etmektedir.

من لم يصل الرواتب القبلية والبعدية
ليذهب على الرأس وعلى عينية
ومن لم يدرك الجماعة مع جماعتي
ليذهب لأن درسه فوق طاقتي

Her kim namazdan önce ve sonraki sünnetleri kılmazsa

²⁰ Tayin veya ratıp, talebelerin sabah ve akşam olmak üzere günde iki defa yemek verebilen köylülerin evine gidip oradan yemek getirme işlemine denmektedir. Son zamanlarda medreselerin çoğu Diyanet İşleri Başkanlığı bağlı Kur'an kursları adıyla faaliyet gösterdikleri için artık bu işlemde vazgeçilmiştir.

Başım gözüm üstüne (medreseden) gitsin.

Her kim benim kıldığım cemaat namazına yetişmezse

Gitsin çünkü onun dersi benim gücümü aşmaktadır. (Bkz. Ekler kısmına Resim 2)

Seyda hassasiyeti sadece yukarda ifade edilen sünnet-i müekkede için değildi. Aksine müekked sünnetten bir altı olan diğer sünnetlere de duyarlılık göstermekteydi. Nitekim onun medresesinde okuyan talebelerinden uymaları istediği kurallar manzumesinin başında geçen yukarıdaki dörtlükten hemen sonra şunları yazmaktadır:

ومن لم يجب مؤذنتنا ليذهب بلا إذنتنا

Her kim müezzinimize sünnet olan cevabı vermezse bizden izin almaksızın gitsin. (Bkz. Ekler kısmına resim 2.)

Öğlen namazı kıldıktan sonra müzakere ve ders verme işlemleri ikindiye kadar bu şekilde devam ederdi. İkinci namazı da öğlen namazı gibi kılınırdı. İkinci namazından sonra akşama kadar kökü Meşşâiyyûn filozoflar üzerinden Aristoteles'in öğrencilerine dayanan ve peripatetikos (Kaya, 2004, c. XXIX: 393) olarak adlandırılan bir yöntemle gidip gelinerek metin ezberlenirdi. Akşam namazına yarım saat kala ratip veya tayini olanlar giderdi köylülerin evinden yemek getirirlerdi. Akşam namazı ve yemeğinden sonra metin ezberleme işlemleri yatsı namazına kadar devam ederdi. Yatsıdan sonra da ezber işini tamamlamayanlar yarım kalan ezberlerini tamamlardı. Ezberi olmayanlar ise bir sonraki derse hazırlık anlamına gelen mütalaa işlemini yapardı. Seyda da talebelerin dersi boş geçmesin diye genelde sıla-i rahim, taziye, düğün, hac ziyaretleri ve asker uğurlama gibi içtimaî işlerini gece yapardı.

Seyda yukarıda geçen ve kendisine ait kurallar manzumesinin yanında Qesida Gûz û Mewujan (Ceviz ve kuru üzüm Kasidesi) olarak bilinen, tahsilin önemi, Seyda'ya saygı, arkadaşlarıyla münasebetler, ahlak ve sonuç bölümünden oluşan Şeyh Müşerref-i Xonkî'nin yazdığı meşhur kasideyi de talebelerden ezberlemesini ve ona uymalarını istemektedir.

3.4. Feraseti

Seyda mutasavvıf olduğundan her ne kadar kurumsal olarak tasavvufla ilgilenmese de bireysel olarak diğer seydaların yolunu takip ederdi. Bu nedenle genel anlamda onlardan ayırt etmek mümkün değildir. Sadece belki eğitimdeki metotta ve eğitime aşırı düşkünlüğü sebebiyle tasavvufa ikinci derecede önem vermesi ile onlardan ayrılmaktadır.

Seyda'nın bir diğer önemli özelliği gündelik siyasetten daima uzak durmaya çalışmasıydı. Buna son derece riayet ettiği gibi medresesinde bu tür konuşmalara müsaade etmezdi. Kesin olan bu kuralını ihlal edenleri de barındırmazdı. Bu özelliğini muhtemelen S. M. Salahattin Kaplan vasıtasıyla haberdar olduğu Üstat Bediüzzaman'ın Risale-i Nur Külliyyatından almıştı.

Kanaatimizce Seyda'nın en önemli özelliği ifrat ve tefritten daima uzak durmasıydı. Aşırı uçlardan ve aşırı söylemlerden kaçınmasıydı. Ömrünün sonuna kadar bu ölçülü olma özelliğini de muhafaza etmeye azami çaba göstermiştir. Seyda'nın bazen feraseti ve şairliği birleşirdi. Örneğin talebelerinden birinin anlattığına göre bir gün Seyda, trenle gelen bir misafirini Ambar denen bir köyden ağırlayıp Şemâmî köyüne getirir. Oraya varmadan Mela Cabır denen bir köyde biraz dinlenirler. Orada irticalen aklına gelen bir şiiri o gün nöbetçi olan talebeye gönderir. Nöbetçi olan

talebeden çayın hazırlanması istenen not, şiirle yazılmıştır. Aktarıldığına göre o da şudur.

جننا من خواجه جابر نطلب الشاي بالتبادر
إن تنسوا أو لم تحضروا ندفنكم تحت المقابر

Biz Mela Cabir'den geliyoruz. Acele bir şekilde çay istiyoruz

Unutur veya hazırlamazsanız sizi kabirlere gömeceğiz. (Yusuf Çalışkan ile yapılan 03.09.2017 tarihli görüşme.)

Burada da daha önce belirtildiği gibi Seyda'nın irticalen şiir kabiliyetinin iyi olduğu anlaşılmaktadır.

4. ESERLERİ

4.1. Sarf Notları:

Seyda'nın sarf ilmine dair yazdığı eser meşhurdur. Ancak Seyda'nın bu eserini yazılı olarak görmedik. Seyda bu eserini daha çok öğrencilerine notlar şeklinde yazdırırdı. Seyda ilk önce bapları tablolar şeklinde yazar daha sonraları o bapları talebelere tek tek çektirirdi. Aslında Seyda'nın sarfını meşhur eden de bu uygulamasıydı. Çünkü Seyda bapların çekimi sırasında semiyattan ziyade kıyas olarak karşılaşılabilecek bütün sorunları tek tek sistematik bir şekilde anlatırdı. Bu şekilde anlatılan sarf dersleri daha sonraları her sabah namazında sonra sorulan sorularla da daha da pekiştirilirdi.

Seyda'nın notlarda tablolar şeklinde talebelere ezberlettiği baplardan bazıları şu şekildedir:

1.1.الصحيح والسالم الثلاثى المجرّد		
الموزون	الميزان	
نصر ينصر	فعل يفعل	الباب الأول
ضرب يضرب	فعل يفعل	الباب الثانى
فتح يفتح	فعل يفعل	الباب الثالث
علم يعلم	فعل يفعل	الباب الرابع
حسب يحسب	فعل يفعل	الباب الخامس
حسن يحسن	فعل يفعل	الباب السادس

2.1.الصحيح والمضاعف الثلاثى المجرّد		
الموزون	الميزان	
مدّ يمدّ	فعل يفعل	الباب الأول
فرّ يفرّ	فعل يفعل	الباب الثانى

	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب الثالث
عَضَّ يَعْضُ	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب الرابع
	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب الخامس
	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب السادس

1.2. المعتل الفاء (مثال) الثلاثي المجرد			
الموزون		الميزان	
اليائي	الواوي		
يمن ييمن		فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب الأول
يسر ييسر	وعد يعد	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب الثاني
يفع ييفع	وضع يضع	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب الثالث
يقن ييقن	وجل يوجل	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب الرابع
	ورث يرث	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب الخامس
يمن ييمن	وجه يوجه	فَعْلٌ يَفْعَلُ	الباب السادس

Seyda bu şekilde tabloları sarf ilminde son bölüm olan mehmuzlara kadar götürürdü. Bunlar ezberledikten sonra bu sefer tek tek bu kelimelerin mazi malumu, mazi meçhulü, müzari malumu, müzari meçhulü, müzarinin nasp ve cezm halini, emrin her iki çeşidini, ism-i faili, ism-i mefulü, ism-i aleti, ism-i zaman ve mekânı kısaca bu kelimedenden meydana gelebilecek bütün türevleri öğrenciden bulmasını ister ve ona kalıpları çektirirdi. Böylece talebenin sarf sistemi öğrencinin zihnine iyice otururdu. Seyda bunu yaparken bıkmadan ve usanmadan yapardı. Tillo'nun meşhur olan nahiv bilgisine ve Sergewra'da ders veren Seyda M. Nurî'nin meşhur olan mantık ilmine karşılık Şemamî'nin sarf bilgisi bu şekilde medreselerde ve talebeler arasında ün kazanmıştı. Morfoloji olarak da adlandırılan kelime bilgisini konu edinen sarf ilminin bir anlamda felsefesi yapılırdı. "Seyda'nın sarfı" veya "Şemâmî'nin Sarfı" olarak bilinen bu sarf bilgisi okunduktan sonra "İzzî" olarak bilinen İzzeddin Abdülvahhab bin İbrahim ez-Zincânî'nin (ö. 1257) sarf konusunu işleyen meşhur eserine geçilirdi. ondan sonrada aşağı yukarı hemen bütün medreselerde aynı olan kitap sıralı eğitim modeline devam edilirdi.

4.2. Şiirleri

Seyda'nın şiir kabiliyeti çok iyiydi. Muhtemelen Seyda, bu kabiliyetini doğuştan getirdiği yetenekle daha sonraları medresedeki öğrenciler arasında meşhur olan müşaare²¹ geleneği sayesinde ilerletmişti. Çünkü bu yöntem, talebelere

²¹ Müşaare yöntemi iki veya daha fazla kişi arasında yapılan bir yarışmadır. Bu yarışmada hafızasında şiiri tükenen yenilir. Rakibi ise kazanır. Yarışma şöyle yapılmaktadır: Rakiplerden biri, bir beyit okuyarak müşaareyi başlatır. Rakibi, söylenen beyit hangi harfle bitmişse o harfle

doğaçlama, sözcük dağarcığını geliştirme ve varsa şiir kabiliyetlerini ilerletme fırsatını sunmaktadır.

Seyda'nın şairliği Arapça, Kürtçe ve Farsçada çok iyiydi. Nitekim Kürtçe kalıbına dökerek söylediği bu şiiri yaygındır:

از دزانم از نزانم او نزانم از نزانم
از دترسم از بپرسم او بزانبیت از نزانم

Bilmediğimi biliyorum ama o, bilmediğimi bilmiyor.

Soru sormaktan korkuyorum. Çünkü sorunca bilmediğimi bilecektir. (Bkz. Ekler kısmına Resim 5.)

4.3. Fetvaları

Seyda, Yenievler köyünde ve civarda bulunan insanların fetvasına ve adaletine güvendiği nadir âlimlerden biri olmuştur. Daha önce geçtiği gibi gayr-i müslim olan Êzidiler bile onun fetvalarına ve vereceği karara güvendikleri için kendi aralarındaki ve Müslümanlarla aralarındaki anlaşmazlığı gidermek için onun yanına gelirlerdi. Onun verdiği karara razı olurlarda.(Yusuf Çalışkan ile yapılan 03.09.2017 tarihli görüşme.) Bunun yanında boşanmalarla ilgili sorunlarda bizzat dava tarafı olanların ifadelerini not ettiği ve İslam fıkına göre hüküm verdiği fetvaları da bulunmaktadır.(bkz. Ekler kısmına, Resim 10.) Aslında verdiği bu fetvalar da kendi içtihadından çok Şafii fıkında muteber olan *Minhâc*, *Îâne*, *Envâr*, *Tuhfe* ve *Nihâye* gibi meşhur eserlere dayanmaktadır.

Seyda'nın verdiği fetvalara sadece o yörede yaşayan avam insanlar güvenmiyordu aynı zamanda bir fetva verirken kılı kırk yararcasına inceler, analiz eder, verileri toplar, şahitleri dinler, muteber kaynaklara bakar ve ondan sonra fetva verirdi. Hatta örnek olarak anlatılır ki bir gün Şemâmî köyüne yakın bir köy olan Mele Xemîs köyünde yaşayan köylüler ile Hazro'da gelen Yusuf adında birisinin arasında çeşme suyundan kaynaklı bir problem yaşanmıştır. Civar köylerdeki bazı âlimler meseleyi iyi tahlil etmeden çeşmenin köylülere ait olduğuna dair fetva vermişlerdir. Oysa Seyda bütün davacı ve davalıların lehte ve aleyhte ne varsa bütün delilleri inceledikten sonra çeşme suyunun Hazro'lu Yusuf'a ait olduğuna hükmetmiştir. Bunu kabullenemeyen köylüleri ve diğer bazı âlimler Seyda Molla Abdüllatif'in hocası Seyda Molla Yasin'e gitmişler. Seyda Molla Yasin, onlara kimin ne fetva verdiğini sorunca onlar Seyda Molla Abdüllatif'in bu fetvayı kendilerine verdiğini söylemişlerdir. Seyda Molla Yasin bunun üzerine onlara "boşuna gelmişsiniz ben Molla Abdüllatif'in verdiği fetvaya güveniyorum onun dışında bir söz söylemeyeceğim, gidebilirsiniz." demiştir. (Abdullah cengiz ile yapılan 22.02.2018 tarihli görüşme)

bir beyit söylemek zorundadır. Seyda'nın ortanca oğlu Abdullah Cengiz'in söylediğine göre şiir ezberlemede Seyda, o kadar iyi değildi. (Ahmet Bilgin ile olan bir müşaareden anlatılan anekdottan da bu anlaşılmaktadır. 07.03.2018 tarihinde yapılan telefon görüşmesinde bu bilgi teyit edilmiştir.) ama irticalen şiir söylemede çok daha mahareti vardı. Çünkü onun anlattığına göre Hola denen köye bir gurup talebe ile icazet törenine giden Seyda ve talebeleri arasında yolda müşaare yapılır. Müşaarede ortanca oğlu Abdullah Cengiz'in ezberi daha iyidir. Müşaarede Seyda'nın çok farklı ve hiç duyulmamış şiirleri söylediğini gören oğlu, babasının irticalen şiir söylediği sonucuna varır. Abdullah Cengiz, 04.09.2017 saat 14:00'te yapılan görüşmede tutulan ses kayıtları.

SONUÇ

Osmanlı imparatorluğu zamanında modern eğitim veren okulların henüz olmadığı dönemlerde Doğu ve Güneydoğu bölgelerinin en ücra köşelerine kadar eğitim-öğretim faaliyetini götüren, ekonomik külfetini genelde fakir köylüler tarafından üstlenen eğitimi ise seydalar/mollalar veya şeyhler tarafından üstlenen medreseler olmuştur.

Bu medreselerde okuyan talebelerin ve hocaların masrafını devlet tarafından üstlenmemiştir. Buna rağmen tevhibi tedrisat kanunuyla beraber bu faaliyette bulunan medreseler, takibata uğramıştır. Bu sebeple de birçok sıkıntı çeken medrese bu türden baskı ve yasaklara daha fazla dayanamamış ve birer birer kapanmıştır. Ama tüm bu ekonomik ve idari sıkıntılara rağmen bazı medreseler eğitim ve öğretimlerine devam etmişlerdir. Bunu yaparken her hangi bir siyasi mülahaza gütmemişlerdir. Sadece halkın dini eğitim ihtiyaçlarını; sağlam, güvenilir, gönüllü, samimi, bağımsız yerlerden temin etmek gayesiyle bu işten vazgeçmemişlerdir.

Diğer birçok seydalar gibi bu türden eğitim ve öğretim faaliyetinden vazgeçmeyen birisi de Seyda Molla Abdüllatif olmuştur ve yarım asırdan fazla ömrünü bu uğurda harcamıştır. Onun ilmi kişiliği ile ilgili vardığımız sonuçları maddelemek gerekirse şunları söylemek mümkündür:

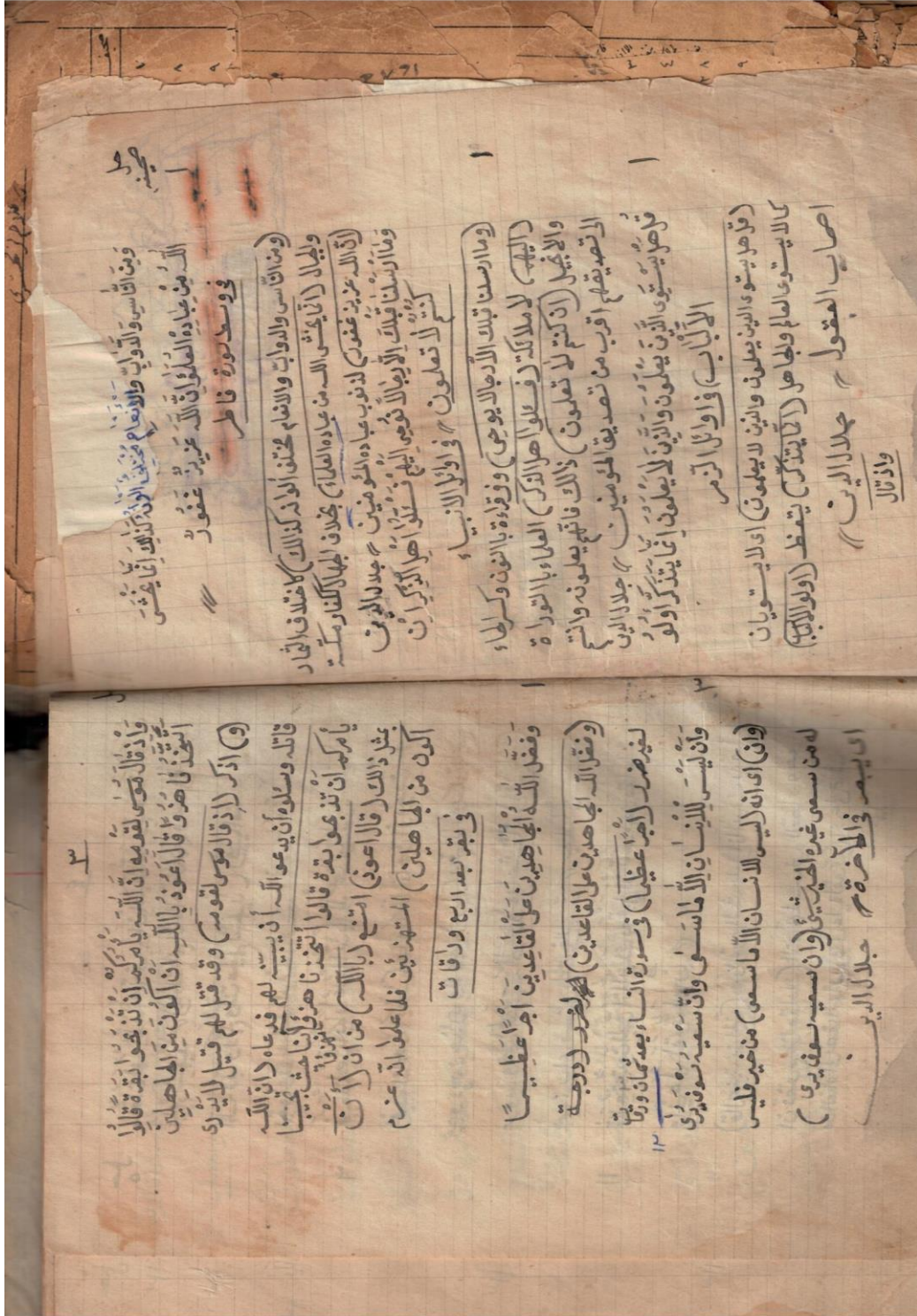
1. Seyda Molla Abdüllatif, klasik seydaları gibi ders vermiştir. İlim ve ameli bütünleştirerek bunu yaşamı boyunca devam etmiştir.
2. Seyda, eğitim metodunda hoca merkezli değil öğrenci merkezli bir yöntem olan sokratik yöntemi tercih etmiştir. Zor olan bu yöntemden istifade edilmelidir.
3. Seyda en bariz olan özelliği olan eğitimciliğiyle birlikte aynı zamanda iyi bir şairdir. Şiirlerinin kalitesini nicelik olarak sayıda görülme bile var olanlarda açığa çıkan niteliklerinde görmek mümkündür.
4. Seyda Arapça gramerin iki bölümü oluşturan nahiv ve sarf bilgisinden sarf bilgisi ile ün kazanmıştı. Bunun sebebi sarf ilminde nazari olmasından çok pratiğe önem vermesi ve sarfın felsefesine ağırlık vermesi olmuştur.
5. Seyda, günümüzde yaşanan birçok sıkıntının sebebi olan ifrat ve tefritten uzak kalmış ve daima itidalli olmaya gayret göstermiştir.

KAYNAKÇA

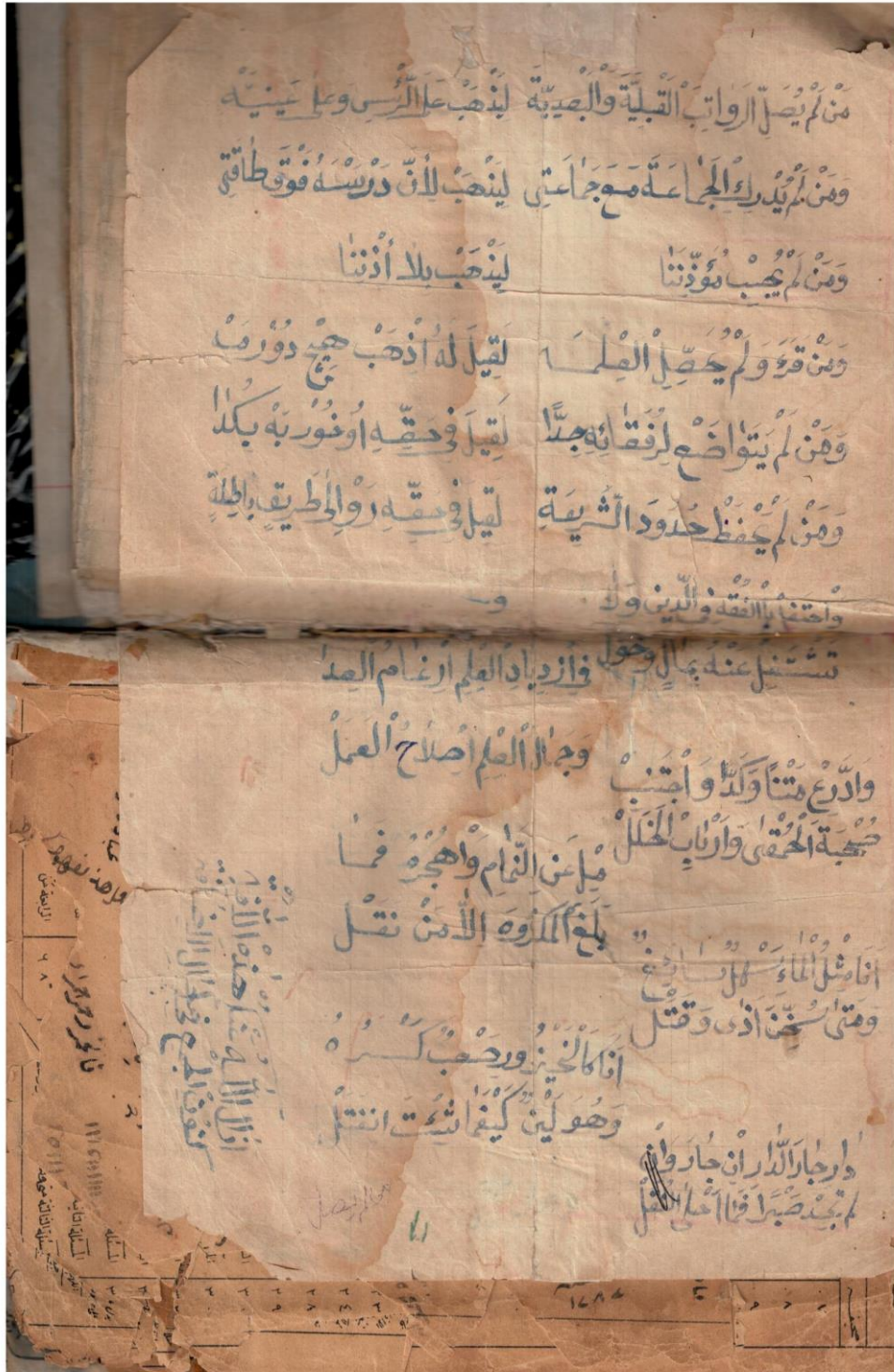
- Bilgin**, Ahmet ile 07.03.2108 tarihinde yapılan telefon görüşmesi
Cengiz, Abdullah ile 04.09.2017 tarihinde yapılan görüşme.
Cengiz, Ramazan ile 05.09.2017 tarihinde yapılan görüşme.
Çalışkan, Yusuf ile 03.09.2017 tarihinde yapılan görüşme.
Çelik, Muzaffer (2012). "Zeynel Abidin Çiçek Hoca İle Röportaj", e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: VIII Kasım, 189.
Erdebillî, Yusuf (Tsz.) el-Envâr li A'mâli'l-Ebrâr, Mısır: Mustafa Muhammed Mat.
Kaya, M. (2004). "Meşşâiyye", DİA, (c. 29). İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı. ss.393-396.
Kurnaz, C. ve Çiçek H. (2013). Divan Şiiri Şekil Bilgisi, Ankara: Kurgan Edebiyat.
Kurtuluş R. ve Pala İ. (2006). "Mülemma", DİA, (c. 31), İstanbul, Türkiye Diyanet Vakfı. ss. 539.
Melikoğlu, A. (2009). "Seyda Molla Yahya Ferhandî", Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi. sayı: II, , 140-152.

- Mutçalı, S.** (1995). Arapça-Türkçe Sözlük, İstanbul: Dağarcık.
- Nursî, S** (2013), Emirdağ Lâhikası, İstanbul: Zehra.
- Sa'di, M.** (1363). Gülistan-i Sa'dî, (Haz. Muhammed Ali Furûğî), Tahran: Emir-i Kebir.
- Timurtaş, A.** (2009). "Molla Muhammed Zivingi ve İlmi Kişiliği", Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: I, ss.113-114.
- Toprak, Z.** Fuat ve Bşk. (2009). "Seyda Molla Yasin Toprak (Yüsrî) Hayatı ve İlmi Kişiliği", Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi, Sayı: I, ss. 121.
- Yüsrî, Seyda Molla Yasin** (2011). Bexçeyê Jiyana Pıştê Mırınê, (Haz. Muhammed Toprak), İstanbul: Nubehar.
- Zemâkî, S.** (2006). Avnu'l-Atfâl bi Şerh-i Lâmiyet-i İbni'l-Verdî, Beyrût: el-Kütübü'l-İlmiyye.

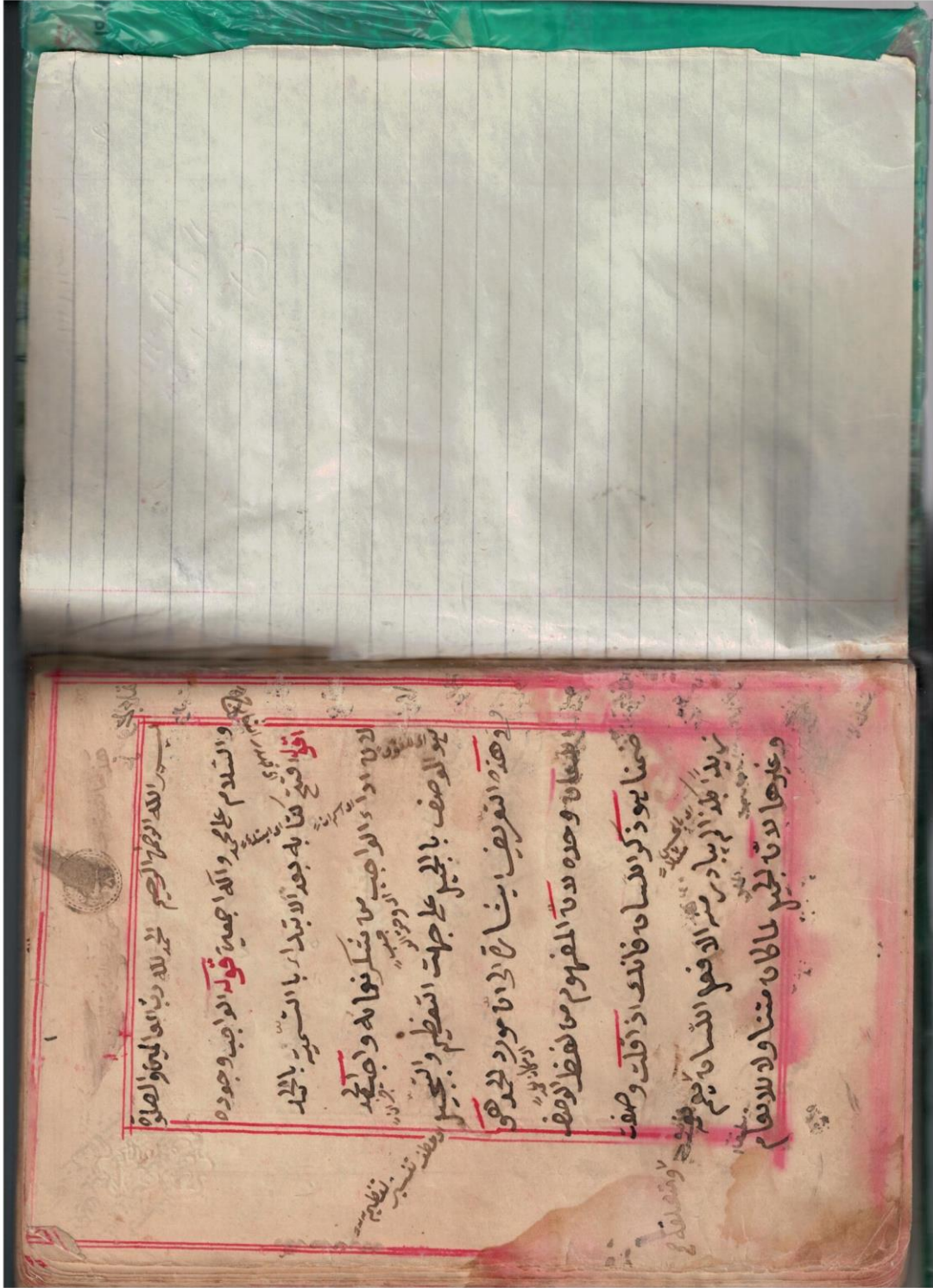
EKLER:

Resim 1. Hallu'l-Maakid adlı eserde geçen ayetlerin Seyda tarafından yapılan tahrir ve yorumu

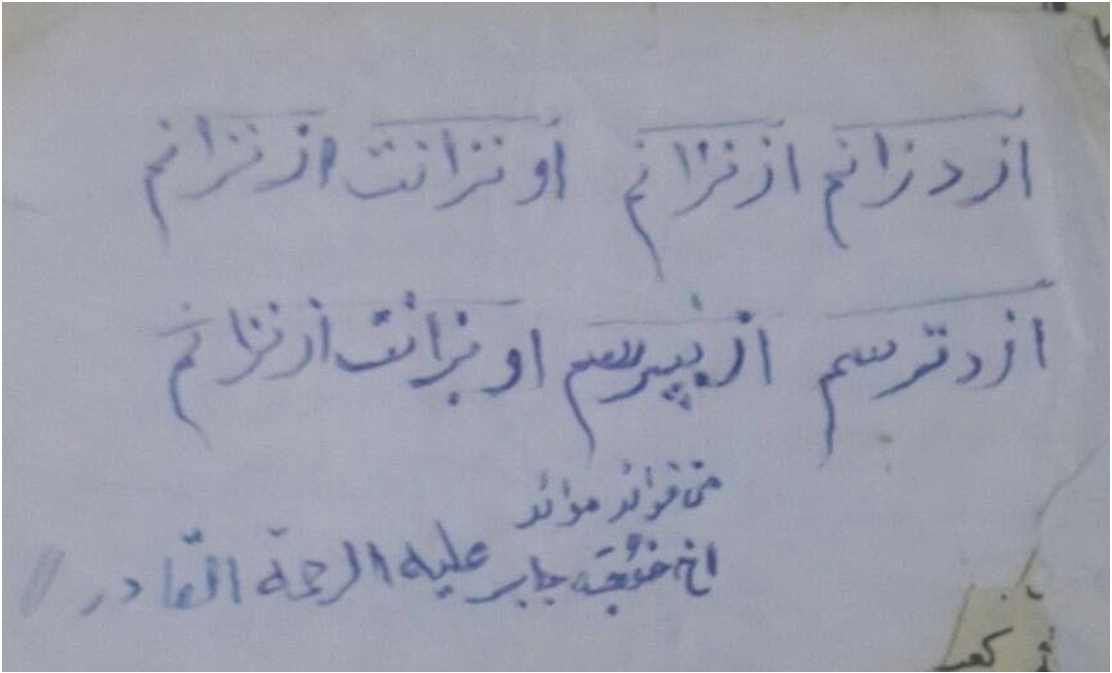
Resim 2. Medresede uyulması istenen kurallar manzumesi

Resim 3. İstinsah edilen Muhyeddin adlı mantık kitabından ilk sayfa

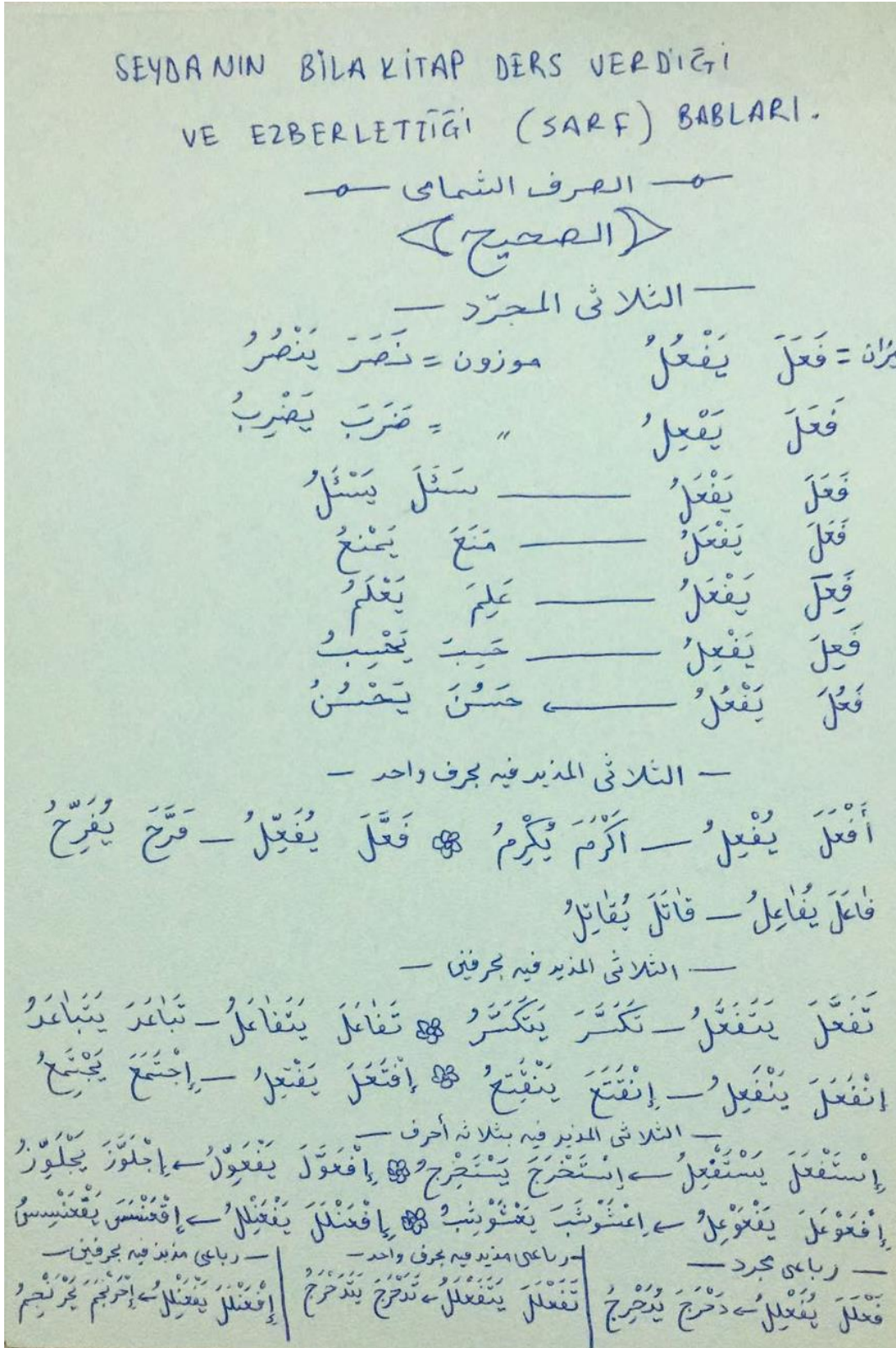
Resim 4. Seyda Molla Abdülatif'in görev yaptığı Şemâmî köyündeki camii

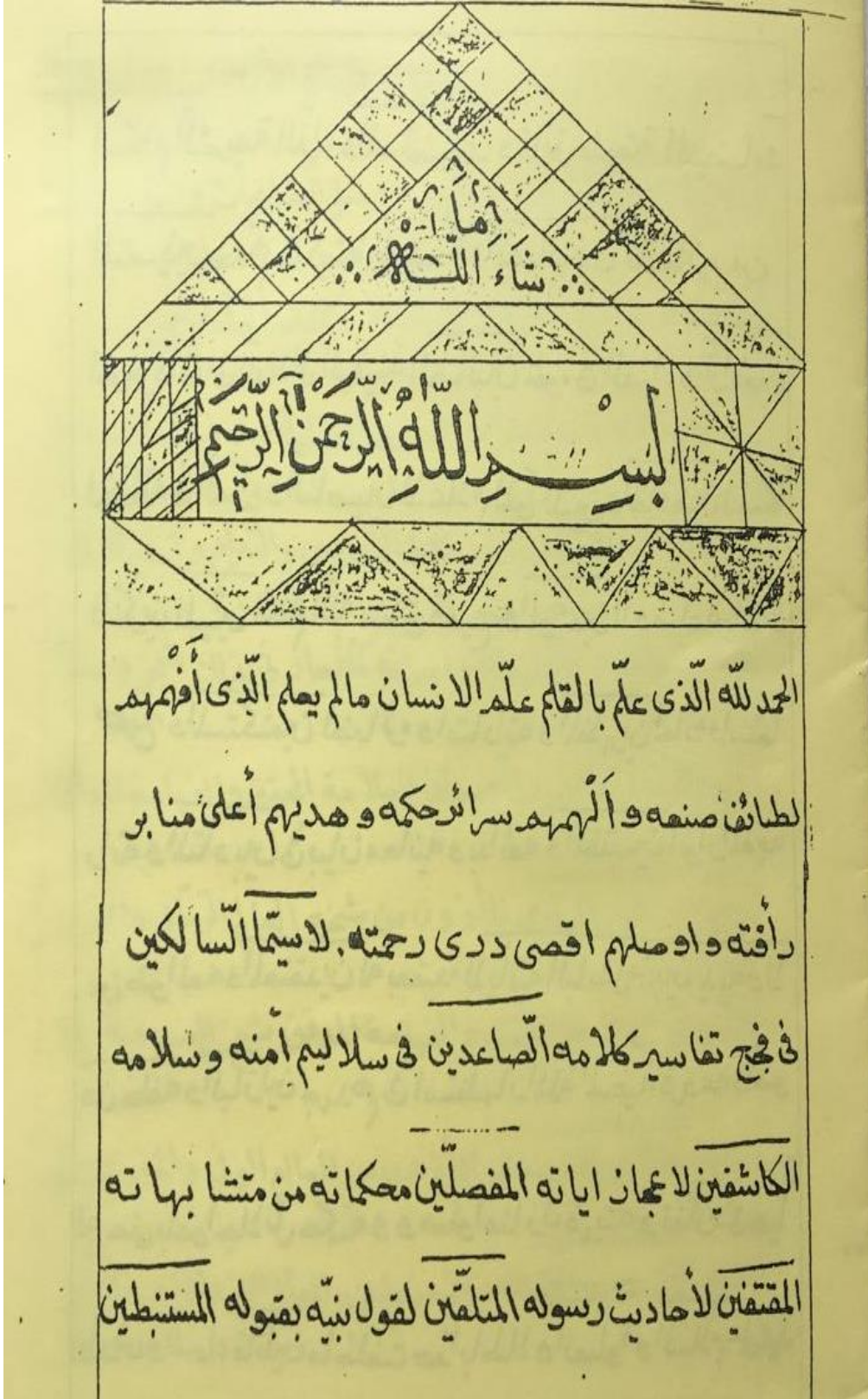
Resim 5. Seyda'nın Kirtçe yazdığı bir rübâîsi

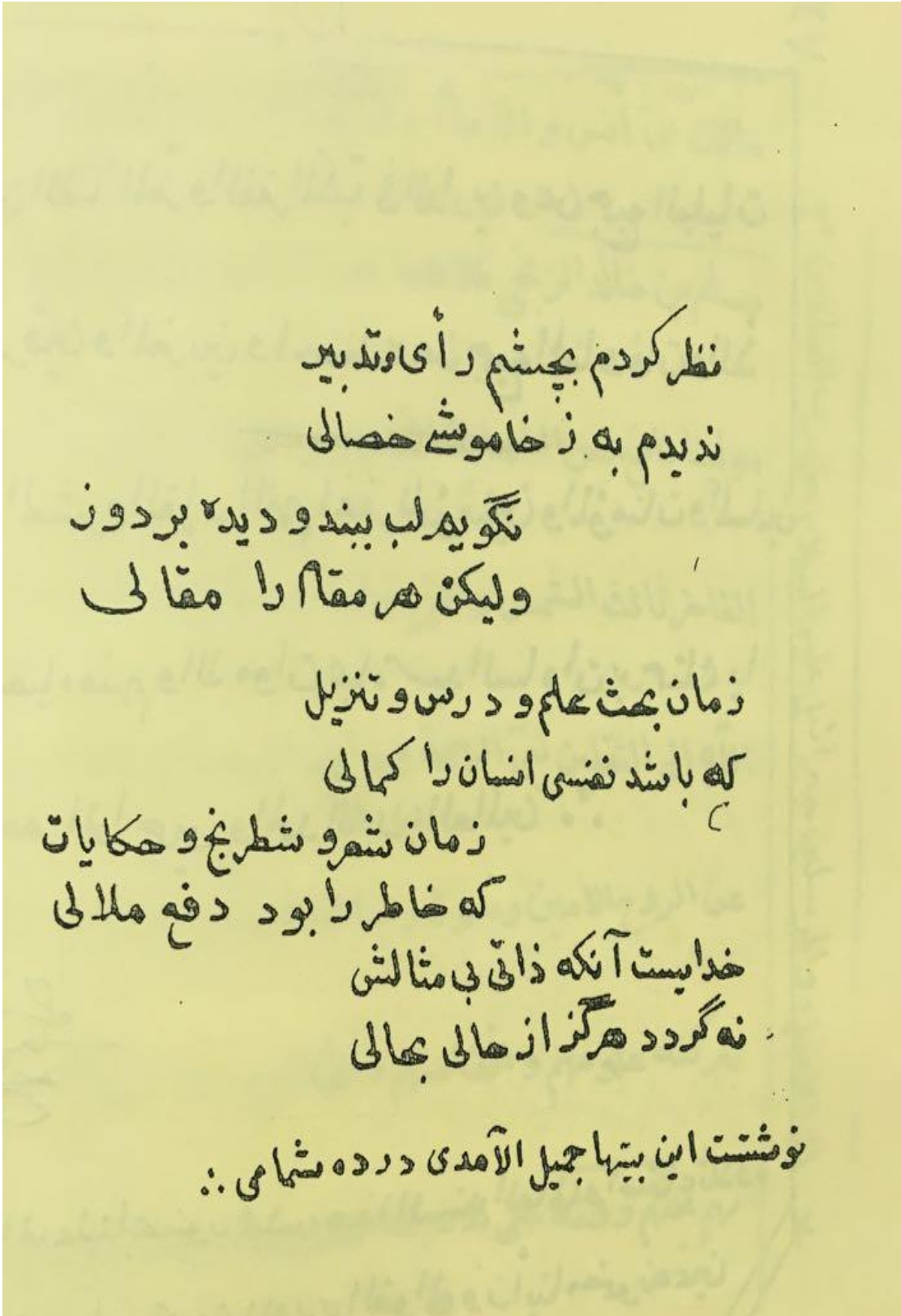
Resim 6. Seyda Molla Abdüllatif'in Şemâmî'de bulunan mezarı

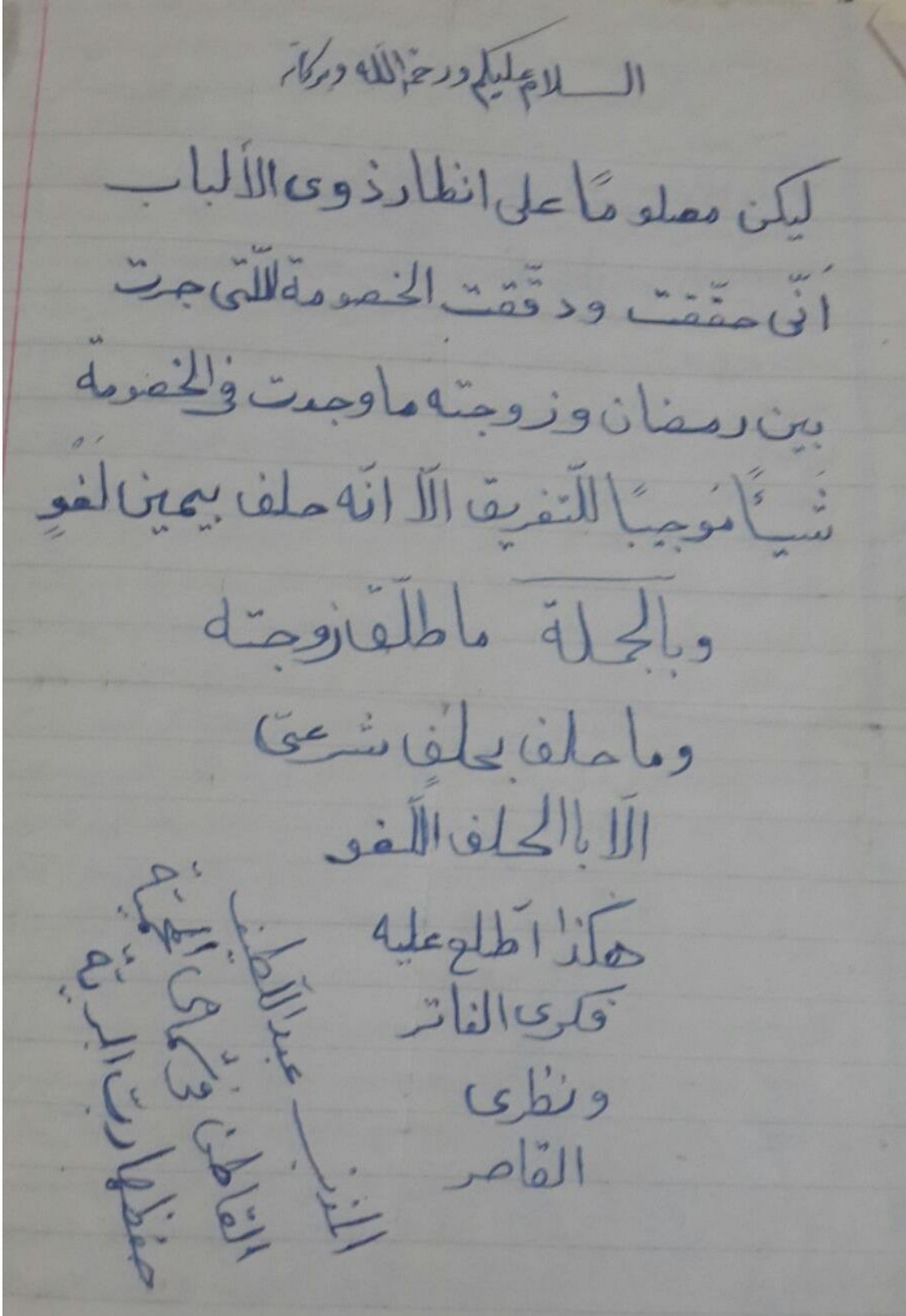
Resim 7. Seyda Molla Abdüllatif'in ortanca oğlu ve öğrencisi Abdullah Cengiz'e yazdığı sarf bilgisinin ilk sayfası

Resim 8. Seyda Molla Abdüllatif'in verdiği İcazetnamenin ilk sayfası

Resim 9. Seyda Molla Abdüllatif'in verdiği İcazetnamenin son sayfası

Resim 10. Seyda Molla Abdülatif'in verdiği fetoalardan biri.

باسمہ بجانہ
بعد اهداء جواهر الحقیقۃ : وانہاء زواجر السلیمات
وابداء الدعاء بتعمید الصبر فیما یرضاه رب العالمین
للایح المیزان الاحب للانور : والحجیب الاعتر الازھر
المنلا شاکر ابی الحاسن والمزایا : واخ السباحة والعطایا
المخلقا باخلاق سابق الملوک : موقظا الانتظامات
ومراسم البلوک : منزل المناہج والریوب والشکوک
ملاد ذوالخفوض والشکوک : وذوی السموات
صانه اللہ تعالیٰ عن الالذار الیوم الحشر والقرار :
بالخ الفیر اخذنا فحقیقتکم ورسالتکم الشرف فحمدنا اللہ
علی ان اعطانا اخا عزیزاً وصیقاً ففیما اللہ احفظنا
واحفظہ یا مولانا امین یا رب العالمین
الا لا تحزن اخا البلیہ
فلرحمن الطاف خفیہ
هكذا قدر ذوالجلال
فنسئل اللہ صلاح الحال
المتدعی اخوک عبد اللطیف الشما
خدا داند که ما را غرض چیست
وعلم اللہ عیبی من سؤالی

Resim 11. Seyda Molla Abdüllatif'in yöre âlimleriyle yazıştığı mektuplardan biri

